

Соціальна політика

УДК 331.55:330.342.146(477)

О. А. Малиновська

Трудові мігранти та їхній внесок у соціально-економічний розвиток України

Аналізуються чинники, що характеризують соціальну і економічну сутність та місце міграційного капіталу на міжнародних ринках праці, з'ясовуються особливості формування міграційного капіталу в Україні, його особливе значення в кризовий період. Розкривається роль переказів українських трудових мігрантів та їх вплив на соціально-економічний розвиток господарського комплексу держави.

Ключові слова: трудова міграція, міжнародні ринки праці, міграційні потоки, міграційний капітал, приватні трансферти.

Трудова міграція як характерна риса сучасного способу життя значної частини українського населення стала не лише показовим індикатором реагування людей на зміни в системі соціальних, економічних політико-культурних та інших суспільних відносин, але й почала детермінувати об'єктивну необхідність розробки нових пріоритетів розвитку господарського комплексу як усєї країни, так і її регіонів. При цьому помітну функцію в економічному розвитку суспільних систем різного ієрархічного рівня відіграють фінансові внески трудових мігрантів, що знаходять свій вираз у формі міграційного капіталу.

Ця проблема останнім часом стала предметом наукового аналізу багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких, насамперед, Е. Лібанова, О. Войтюк, А. Гайдуцький, П. Гнатюк, О. Позняк, У. Садова, О. Шиманська, М. Орозко, Г. Глущенко, В. Пономарьов, А. Атаманов, А. Мансур, М. Куїллін, Р. Мейнс, П. Петслі, Р. Лаппер та ін.

У статті аналізуються чинники, що характеризують соціальну і економічну сутність та місце міграційного капіталу на міжнародних ринках праці, з'ясовуються особливості формування міграційного капіталу в Україні. За даними Департаменту з народонаселення ООН, що аналізує інформацію щодо населення в країнах світу, чисельність емігрантів з України, тобто осіб, народжених в Україні, які проживають в інших державах, становить близько 7 млн., або 14,4% населення. За цим показником Україна посідає п'яте місце в світі.

Великою мірою – це результат масових внутрішніх міграцій доби СРСР. Тому найбільше емігрантів виїхало з України ще за часів існування єдиної держави і проживає в колишніх радянських республіках, насамперед в Росії – 3,6 млн., Казахстані – 272 тис. осіб. та ін.

Серед країн, які не входили до складу СРСР, 270 тис. вихідців з України проживають у Польщі, що передусім є наслідком повоєнного обміну населенням. Помітна їх кількість у США, Ізраїлі та Німеччині – відповідно 330, 250 і 200 тис. осіб. Частково це результат повоєнної політичної еміграції, частково еміграції, яка стала можливою після

Таблиця 1

Країни-постачальники найбільшої кількості емігрантів, млн. осіб *

Країни-постачальники	Кількість емігрантів, млн. осіб
Мексика	11,9
Індія	11,4
Російська Федерація	11,1
Китай	8,3
Україна	6,6

* За даними: WB Migration and Remittances Factbook 2011.

демонтажу «залізної завіси» і значною мірою формувалася за рахунок представників етнічних меншин – євреїв та німців.

Проте, коли поступово еміграція втрачала своє етнічне забарвлення, участь етнічних українців у ній почала зростати. Так, у 2005 р. при останній фіксації міграційною статистикою етнічного складу емігрантів, українці склали серед них більшість, євреїв було лише 5,6%. Усього за даними національної статистики за роки незалежності з держави виїхало понад 2,7 млн. осіб, з яких близько 2 млн. декларували свій виїзд до країн СНД, передусім до Росії, а близько 700 тис. – в інші держави (рис. 1).

Перший всеукраїнський перепис населення 2001 р. показав, що реальні міграційні втрати були принаймні в 1,7 разу більшими, ніж зафіксовано поточною статистикою міграції [1, с. 144]. Недооблік виїзду відбувається головним чином тому, що наша статистика – це статистика не міграції, а реєстрації. Водночас більшість українців, які виїжджають за кордон, плануючи тимчасове перебування, з реєстрації в Україні не знімаються. Передусім це стосується трудової міграції за кордон, яка є на сьогодні найбільш чисельним і соціально-значущим міграційним потоком.

Недооблік еміграції яскраво демонструє порівняння даних про виїзд з України з даними про прибуття українців до зарубіжних держав (табл. 2).

Відповідно до найбільш прийнятих оцінок, за кордоном працюють від 2 до 3 млн. українців, тобто до 10% працездатного населення країни. Частина з них – сезонні, тимчасові мігранти, які перебувають

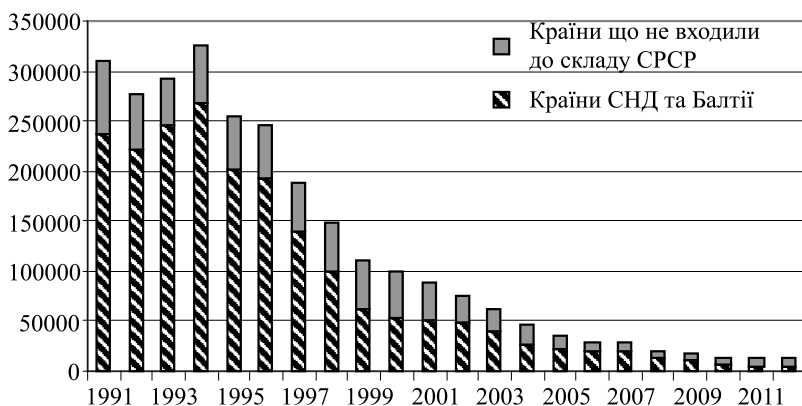

Рис. 1. Еміграція з України за даними Державної служби статистики

Таблиця 2

Імміграція українців за даними країн призначення (перший рядок)
та за українськими даними (другий рядок), тис. осіб

Країни	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Німеччина	15,0	11,8	7,7	7,8	6,8	н / д	н / д
	7,0	4,0	1,7	2,0	1,4	1,6	1,9
Італія	11,2	15,9	15,0	15,8	24,4	23,0	30,4
	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
Іспанія	10,3	8,8	8,8	9,5	6,5	4,4	6,6
	0,1	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,4
Чехія	15,0	23,9	30,2	39,7	н / д	н / д	н / д
	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,5	0,7
Росія	17,7	30,8	32,7	51,5	49,0	45,9	27,5
	25,9	19,0	18,2	17,5	12,4	9,9	5,9

7–8 місяців на рік на будовах в Росії, сільгоспроботах у Польщі чи Угорщині. Циркулярний характер трудових виїздів до сусідніх держав забезпечується географічною близькістю, безвізовим чи спрощеним візовим режимом (принаймні для мешканців прикордоння), відсутністю мовних проблем. Разом з тим, інша частина трудових мігрантів – це особи, які перебувають за кордоном роками, переважно в країнах Південної Європи.

Більшість з них прибули сюди на рубежі століть за туристичними візами, залишилися нелегально, проте з часом змогли врегулювати свій статус завдяки міграційним амністіям. Тривалість їхнього перебування за кордоном визначалася віддаленістю цих країн, високою вартістю переїздів і, звичайно, первісно нелегальним статусом, який перешкоджав відвідинам батьківщини, характером зайнятості (значна частина мігрантів в Італії, Іспанії, Португалії, Греції – це жінки, які працюють у сфері догляду та піклування, що передбачає триваліше працевлаштування) (рис. 2).

Трудова міграція з України почала розгортатися в 1990-ті роки, набула свого піку на початку нового тисячоліття, проте і на сьогодні залишається чисельною. Вона має серйозний вплив на розвиток усіх без винятку сторін життєдіяльності українського суспільства.

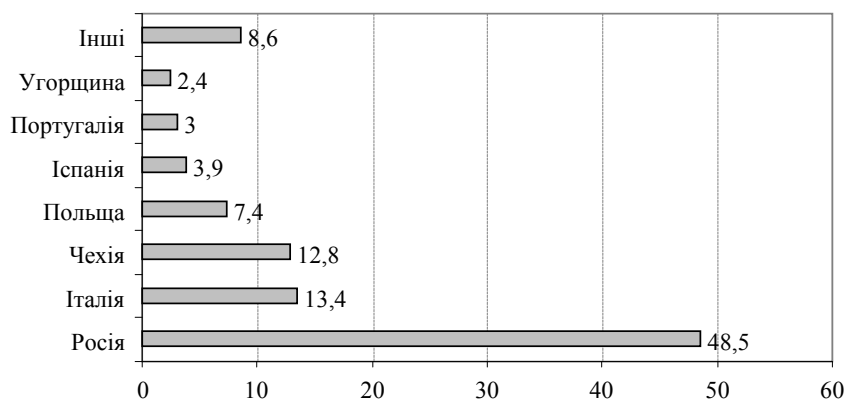

Рис. 2. Основні країни призначення працівників-мігрантів за даними обстеження Державної служби статистики України 2008 р., %

Таблиця 3

Грошові перекази в Україну у 2007-2011 рр. за розрахунками НБУ, млн. дол. США

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Усього	4922	6177	5370	5862	7019	7526
За каналами надходження						
Через коррахунки банків	2818	3275	2832	2959	3252	3278
Через міжнародні платіжні системи	1458	2097	1825	2126	2804	3213
Неформальними шляхами	646	805	713	777	963	1035
За джерелами формування						
Оплата праці (без врахування податків та витрат у країні перебування)	1842	3024	2855	3373	4022	4619
Приватні трансферти, у т. ч.	3080	3153	2515	2489	2997	2911
Грошові перекази робітників, які працюють за кордоном	2292	2140	1643	1560	1890	1749
Інші приватні трансферти	788	1013	872	929	1107	1158
Обсяги грошових переказів у % до ВВП	3,4	3,4	4,6	4,3	4,3	4,3

* За даними Національного Банку України.

Найбільш наочним свідченням впливу міграції на економіку і соціальну сферу є перекази заробітчан своїм сім'ям на батьківщину, які постійно зростають. Так, за даними Національного банку України в 2012 р. приватними особами в країну було перераховано 7,5 млрд. доларів США (табл. 3), що майже дорівнює обсягові прямих іноземних інвестицій (7,8 млрд. в 2012 р.).

Значення переказів для України величезне, що переконливо було підтверджено в роки кризи. Так, хоча 2009 р., за даними НБУ, в країну як офіційними, так і неофіційними каналами надійшло 5370 млн. дол. приватних переказів, що було на 13% менше, ніж у 2008 р., проте на фоні значного падіння економічної активності їх частка у ВВП зросла з 3,4% у 2008 р. до 4,6% у 2009, відповідно, значення для економіки та добробуту населення збільшилося [2]. У 2010 р. обсяги переказів майже відновилися, а їх частка у ВВП становила 4,3%.

Антикризове значення переказів яскраво демонструє їх порівняння з обсягами прямих іноземних інвестицій в Україну. У зв'язку з тим, що іноземні інвестиції в 2009 р. скоротилися більш, ніж удвічі, а перекази зменшилися лише незначною мірою, приватні трансферти майже на 300 млн. доларів перевищили обсяги інвестицій (рис. 3).

Справа в тому, що перекази – це приватні гроші, не пов'язані з динамікою національної економіки. Навпаки, міграція та перекази радше є відображенням нездатності національної економічної політики забезпечити потреби людей. Тому тенденції переказів і економічного розвитку країни походження не співпадають. При кризі, скороченні виробництва і зайнятості перекази залишаються високими, помітно підтримують рівень життя і споживання населення, навіть інвестування.

Стійкість переказів до кризових умов можна пояснити тим, що кількість мігрантів не зменшилася, лише загальмувалося її зростання. Мігранти були серед перших, хто втратив роботу, однак здебільшого не виїхали на батьківщину, побоюючись, що не зможуть повернутися, тим більше,

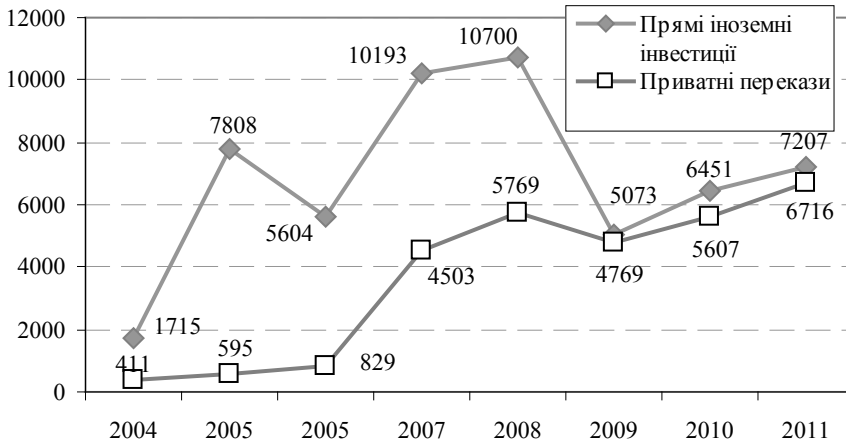

Рис. 3. Приватні перекази та прямі іноземні інвестиції в Україну в 2001-2011 рр. за даними Світового банку, млн. доларів США (Побудовано на основі Бази даних Світового банку)

що в багатьох країнах імміграції були вжиті заходи щодо її обмеження. Частина мігрантів перемістилася в інші країни, де ситуація була кращою, частина – в інші сектори економіки, наприклад, у сільське господарство. Незважаючи на скорочення доходів, мігранти продовжували пересилати гроші, оскільки перекази становлять лише частину їхніх витрат, тобто вони економили на інших витратах. Крім того, ситуація в Україні внаслідок кризи була ще менш сприятливою, ніж у країні перебування. Оскільки перекази мають не лише економічний, а й соціальний зміст, незважаючи на труднощі, мігранти продовжували підтримувати свої сім'ї на батьківщині. Ще одним чинником збереження обсягів переказів було повернення чи плани на повернення частини мігрантів, які переказували у зв'язку з цим свої заощадження на батьківщину.

Разом з тим, необхідно зважати, що не всі приватні трансферти пов'язані з трудовою міграцією. У своїх обчисленнях НБУ не враховує громадянства відправників та отримувачів переказів. Тобто до загальної суми потрапляють також перекази громадян інших країн, відправлені в Україну як на адресу українців, так і іноземців, що перебувають на її території. Крім того, внаслідок тривалого існування України в рамках союзної держави значна частина переказів є наслідком міцних родинних зв'язків між її населенням та населенням країн пострадянського простору, передусім Росії, звідки надходить понад третина всіх переказів. Тому реальні обсяги надходжень від працівників-мігрантів з-за кордону очевидно є меншими, ніж обсяги приватних трансфертів, відображених у платіжному балансі.

Українські науковці здійснили кілька спроб оцінювання обсягів грошових переказів, пов'язаних виключно з трудовою міграцією. За деякими з них, обсяги переказів значно перевищують наведені вище офіційні дані. Так, наприклад, на думку А. Гайдуцького, міграційний капітал, що надходить в Україну, сягає 25,6 млрд. дол. США щорічно [3, с. 139]. Ця цифра виглядає однак завищеною. По-перше, навряд чи реально вважати, що за обсягами переказів Україна обігнала Мексику (23 млрд. дол. в США в 2012 р.) чи Філіппіни (24 млрд.), що відзначаються

незрівнянно більшими обсягами трудової міграції за кордон. По-друге, вона є результатом суто арифметичних підрахунків, які виглядають недостатньо переконливими. Вони базуються на припущенні про 4 млн. українських мігрантів за кордоном, які, працюючи по 15 годин на добу 25 днів на місяць з оплатою 2 дол. за годину, упродовж 12 місяців заробляють до 40 млрд. дол. США, відправляючи приблизно 60% заробленого на батьківщину [3, с. 132]. Разом з тим, формула містить низку сумнівних складових. Якщо навіть погодитися з тим, що за кордоном працюють 4 млн. українців, не можна не зважати на їх неоднорідність. Адже значна частина мігрантів – фактичні переселенці, які виїхали з родиною або з часом возз'єдналися з членами сім'ї в країні перебування, проживають там тривалий час, їхні зв'язки з батьківщиною встигли ослабнути, що вплинуло на рівень переказів. Хоча ці мігранти внаслідок стабільнішого становища в зарубіжних державах мають вищі заробітки, а отже й кращі можливості для переказу коштів, мотивація для таких дій у них невисока, їхні перекази здебільшого невеликі й нерегулярні, тобто про щомісячні перекази у розмірі 60% заробітку не йдеться.

Про перекази більшої частини заробленого можна говорити лише щодо трудових мігрантів, які своєю працею забезпечують добробут залишених удома сімей. Таких, як свідчать розрахунки вчених, на основі даних наймасштабнішого опитування населення України щодо трудової міграції, здійсненого Державною службою статистики в 2008 р. (обстежено 22 тис. домогосподарств по всій території країни), приблизно 2 млн. [4, с. 9]. Проте й щодо них запропонована для обчислення обсягів переказів формула помилкова. Адже значна частина мігрантів є сезонними працівниками, виїжджають на роботу за кордон періодично на обмежені строки. За даними згаданого обстеження Держстатистики, одна заробітчанська поїздка триває в середньому 7 місяців, щорічно мігрант у середньому здійснює одну поїздку [5]. Отже, лише протягом цього часу, а не цілого року мігрант отримує заробітну платню, з якої робить перекази. Перебільшенням виглядає також припущення про систематичний 15-годинний робочий день українців за кордоном. Справді, намагаючись заробити найбільше у найменші строки, мігранти зазвичай погоджуються на додаткову працю. Проте, згідно з даними того ж обстеження, середня тривалість робочого дня мігранта становила 9,7 години, найвища вона в осіб, які працюють у домашніх господарствах та в готелях чи ресторанах – понад 10 годин [6, с. 82].

Інший результат отримали фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України. Вони використовували результати обстеження Держстату 2008 р., згідно з яким середньомісячний заробіток трудового мігранта становив 817 дол. США, при цьому в країні перебування витрачалося приблизно 22,5% заробленого. Враховуючи низьку відвертість респондентів у відповідях на запитання щодо доходів (під час обстеження 2008 р. величину заробітків вказали лише 42% опитаних), при розрахунках бралися до уваги статистичні дані щодо величини заробітної плати в країнах перебування, зокрема в галузях, де працюють українці, експертні оцінки співвідношення зарплатні мігрантів та місцевих працівників. Обчислення проводилися відповідно до чисельності українських працівників у тій чи іншій країні, сфери прикладання праці та тривалості перебування на роботі за кордоном. Враховувалася також вірогідність та частота здійснення переказів. Відповідно до отриманого результату, який було сформовано на основі розрахунків, проведених шістьма різними методами,

сумарний обсяг заробітків українських трудових мігрантів в 2010 р. міг становити 6,32 млрд. дол. США. Обсяги грошових переказів (включаючи банківські перекази, гроші, які направляються до України неофіційними шляхами, та кошти, привезені мігрантами особисто) експерти оцінили в 4,43 млрд. доларів [7, с. 192]. Ця цифра є досить близькою до даних Національного банку України щодо оплати праці та грошових переказів працівників, які 2010 р. становили близько 5 млрд. дол. США (табл. 3).

Зароблені мігрантами за кордоном кошти впливають передусім на добробут їхніх домогосподарств, оскільки головним чином витрачаються на споживання (табл. 4). За даними обстеження Держстату 2008 р., у сукупному доході сімей, хтось із членів яких працює за кордоном, отримані від них кошти становили в середньому 42,6%. Таким чином, перекази сприяють покращанню рівня життя, зменшенню бідності. Аналіз, проведений Міжнародним валютним фондом у 101 країні світу, довів, що десятивідсоткове збільшення переказів у розрахунку на душу населення забезпечує зменшення бідності на 3,5% [8].

Під впливом переказів змінюється структура витрат домогосподарств: вони спрямовують меншу частку доходів на харчування та житло, більшу на освіту, лікування, відпочинок, придбання товарів тривалого використання. Все це сприяє накопиченню людського капіталу. Дослідження, проведені в багатьох країнах світу, свідчать, що завдяки переказам зростає освітній рівень, скорочується дитяча смертність [9, с. 51]. В Україні забезпечене заробітками трудових мігрантів збільшення попиту на вищу освіту сприяло розвитку галузі. Так, у західних областях, охоплених інтенсивною еміграцією, зростання кількості вищих навчальних закладів, їх студентів та випускників відбувалося швидшими, ніж в цілому по Україні темпами. Наприклад, в Тернопільській області з 1995 по 2010 р. кількість підготовлених тут випускників вищих навчальних закладів 3 і 4 рівнів акредитації виросла в 3,8 разу [10].

Після задоволення основних потреб сім'ї частина переказів спрямовується на заощадження та інвестування, тобто забезпечення майбутніх доходів. У всьому світі це непорівняно менше, ніж витрачається на споживання. Однак підраховано, що, наприклад, у Мексиці 1/5 капіталу, інвестованого в мікропідприємства, забезпечено переказами мігрантів.

Таблиця 4

Структура витрат працівників-мігрантів, за даними обстеження Державного комітету статистики України 2008 р., %

	Жінки	Чоловіки
Щоденні потреби	68,0	74,0
Товари тривалого користування	33,4	42,1
Житло	29,4	29,0
Повернення боргів	11,3	9,9
Навчання членів сім'ї	14,8	11,2
Лікування членів сім'ї	8,3	5,7
Заощадження	9,8	9,7
Інше	1,8	1,3

* За даними Державної служби статистики України.

Дослідження в 13 країнах Карибського басейну довело, що збільшення переказів на 1% призводить до зростання приватних інвестицій на 0,6%. Таку ж закономірність було виявлено за даними семи країн Середземномор'я [11, с. 26].

В Україні за даними різних опитувань до відкриття чи розширення бізнесу за рахунок зароблених за кордоном коштів вдаються лише 7-8% мігрантів. Причина тут полягає в недостатніх для серйозних інвестицій сумах заробітків, недоступності дешевих кредитів, несприятливому для малого бізнесу інвестиційному кліматі в країні. Разом з тим, порівняння характеристик мігрантів та всього населення дає підстави для висновку, що міграція певним чином усе ж пов'язана з розвитком підприємництва. Так, обстеження домогосподарств мігрантів прикордонних областей 2003 р. показало, що серед осіб з міграційним досвідом частка само зайнятих була в 1,5 разу більшою, а частка роботодавців на третину більшою, ніж серед зайнятого населення в цілому [12, с. 139].

Водночас, необхідно враховувати непрямий вплив переказів на інвестиції. По-перше, вони знижують інвестиційні ризики домогосподарства, по-друге, – вивільнюють інші кошти для інвестицій. По-третє, оскільки перекази зменшують ризики нестабільності вітчизняної економіки, вони можуть підвищувати привабливість інвестицій. По-четверте, перетворюючись на заощадження, накопичуючись у фінансових установах, перекази сприяють здешевленню кредитів, що може призвести до збільшення інвестицій за рахунок позичених коштів. Причому запозичення можуть бути більшими, ніж надходження від мігрантів, з розрахунком, що борг обслуговуватиметься з майбутніх переказів.

Однак спрямовані на споживання заробітки мігрантів також можуть мати позитивний вплив на економіку завдяки мультиплікаційному ефекту. Наприклад, підрахунки показали, що в Мексиці кожний долар переказів, отриманий міськими домогосподарствами, сприяв збільшенню валового національного продукту на 2,69 дол., а сільськими – на 3,17. У Бангладеш було підраховано, що ефект мультиплікації переказів становить 3,3 відносно ВВП, 2,8 – відносно споживання, 0,4 – відносно інвестицій [13, с. 156].

В Україні мультиплікаційний ефект переказів можна спостерігати на прикладі будівельної галузі. Значні житлові інвестиції мігрантів обумовили швидке зростання введення житла в експлуатацію в регіонах із значною трудовою міграцією за кордон, показники якого помітно перевищували середньоукраїнський рівень (рис. 4). Ці капіталовкладення, вочевидь, спричиняли зростання зайнятості, що особливо важливо для сільської місцевості. До того ж, вони обумовлювали зростання попиту на будівельні матеріали, сантехніку, меблі тощо, що в сукупності позитивно впливало на економічну ситуацію.

Підводячи підсумок, варто вказати, що, на думку деяких дослідників, яка базується на основі економіко-математичного моделювання, без переказів економіка України могла б втратити 7,1% свого потенціалу. Найбільше постраждали б галузі легкої та харчової промисловості, де падіння могло б досягти 17 і 14% відповідно. Споживання б скоротилося на 18%, а доходи домогосподарств – на 14–21% [14, с. 30].

Попри це вважати, що перекази автоматично сприяють економічному розвитку, було б помилкою. Адже практично на кожну вищевисловлену

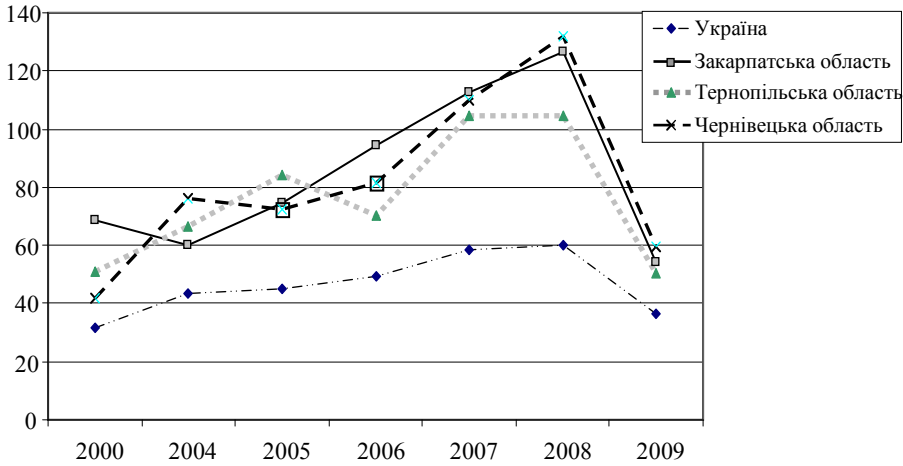

Рис. 4. Індекси введення в експлуатацію житла, 1990=100

тезу про позитивні результати переказів можна віднайти не менш переконливу антитезу.

Так, вони справді сприяють зменшенню бідності, проте є підстави вважати, що водночас призводять до зростання майнового розшарування. За даними обстежень бюджетів домогосподарств України, перекази становили 4,5% в доходах найбідніших домогосподарств і 6% – в доходах найзаможніших [15, с. 18]. Адже заможніші домогосподарства мають більше можливостей для організації міграції своїх членів, створення для них сприятливіших умов за кордоном, що має за результат вигідніше працевлаштування та, відповідно, більші перекази. Цей висновок однак не є однозначним. На думку низки науковців, чи збільшують перекази майнову нерівність, залежить не стільки від них, скільки від ситуації в країні походження. Якщо із початку майнова нерівність у країні велика, то перекази можуть її посилювати, якщо ж вона незначна – зменшувати за рахунок зростання добробуту бідних домогосподарств.

Певні виклики виникають і у зв'язку з внесками переказів у накопичення людського капіталу. При цьому зростання попиту на освіту не супроводжується підвищенням її якості, а структура випускників ВНЗ не відповідає потребам господарства, оскільки до 40% фахівців із вищою освітою працюють в Україні не за спеціальністю.

Є також свідчення того, що перекази продукують моральні проблеми, збільшують споживацькі настрої, особливо серед молоді, знецінюють авторитет праці, провокують зниження економічної активності та орієнтацію на виїзд з держави, що може призвести до дефіциту робочої сили, загальмувати економічний розвиток.

Не автоматично спрацьовує й мультиплікаційний ефект переказів. Про нього можна говорити лише за умови, коли вітчизняна економіка гнучко реагує на зростання споживчого попиту. В інших же випадках мова може йти про зростання цін, інфляції, імпорту та дефіциту торгового балансу. В Україні саме перекази заробітчан значною мірою сприяли економічно невиправданому зростанню цін на нерухомість. Ще 2005 р. економісти попереджували, що трансферти можуть розглядатися одним

із каталізаторів формування спекулятивної «бульбашки» на ринку нерухомості, яка, своєю чергою, загрожує стабільності фінансових інституцій та надійності збереження заощаджень громадян, що цілком підтвердилося в роки фінансово-економічної кризи [16, с. 30].

З інвестиціями зароблених за кордоном коштів у житлове будівництво пов'язаний також і такий негативний наслідок, як «омертвіння» капіталу, тобто витрати на будівництво в депресивних регіонах, де немає роботи і де новозбудоване житло в результаті залишається невикористаним. Певна частина мігрантів спрямовує кошти на купівлю житла в регіональних центрах чи столиці, що прискорює міграцію молоді з рідних місць з усіма негативними наслідками для їх розвитку.

На основі аналізу ситуації в багатьох країнах-реципієнтах, пов'язаної з мігрантськими переказами, дослідники звернули увагу на обумовлені політико-економічні проблеми. Оскільки перекази є джерелом доходів, незалежним від внутрішньої економічної ситуації, отримуючи їх, громадяни втрачають мотивацію до контролю над діяльністю своїх урядів, які не здатні забезпечити в країні нормальне життя. Непоодинокими є випадки, коли недоліки економічної політики частково пом'якшуються мігрантами, які з погіршенням ситуації на батьківщині починають переказувати сім'ям більше коштів. Таким чином, перекази послаблюють соціальну напругу, запобігають суспільним кризам, які ведуть до змін [17]. Більше того, зовнішні надходження, які спрямовуються домогосподарствами на споживання, у т. ч. купівлю соціальних послуг, наприклад, медичних, розв'язують урядові руки, понижують рівень соціального захисту громадян [18]. Крім того, перекази збільшують податкову базу, тим самим забезпечуючи додаткові кошти, які можна перерозподілити на користь можновладців, фінансування неефективного державного апарату. На думку дослідників, незаслужено отримані державою кошти можуть сприяти погіршенню якості управління, зростанню корупції, використанню влади в інтересах збагачення, що обумовлює консервацію поганої економічної ситуації і продовження еміграції [19, с. 3].

Таким чином, теоретичні та емпіричні оцінки значення трудової міграції для розвитку України неоднозначні. Проте є підстави для висновку про позитивний, хоча й доволі помірний її вплив, передусім вплив валютних надходжень від мігрантів на довготривале макроекономічне зростання [20, с. 76]. Проте другий вкрай важливий висновок полягає у тому, що позитивний потенціал трудової міграції може бути використаний лише за наявності необхідних умов, для створення яких потрібна ефективна державна політика.

Зокрема, для збільшення переказів та їх інвестиційного використання важливим є покращання умов діяльності малого та середнього бізнесу. Необхідно вивчити можливості зменшення мита на ввіз мігрантами інструментів та устаткування для започаткування власного бізнесу в Україні, продумати систему податкових пільг для мігрантів, які повертаються та вкладають зароблені за кордоном кошти у власну справу.

Важливою складовою такої політики має стати підвищення компетентності у фінансових та бізнесових питаннях і самих мігрантів, і отримувачів переказів в Україні. Необхідно розвивати різні форми надання мігрантам інформації та консультацій щодо можливостей вигідного вкладання зароблених коштів, започаткування малого бізнесу, працевлаштування,

процедур визнання набутої під час практичної роботи за кордоном кваліфікації тощо.

З метою покращання умов для акумуляції заробітків мігрантів в українських банках варто заохочувати їх до створення спеціальних сприятливих умов для мігрантів при відкритті депозитних рахунків, зокрема за допомогою вищих відсоткових ставок. Депозити, сформовані за рахунок переказів, мають бути гарантовані від оподаткування. Варто запровадити державні гарантії на валютні депозити заробітчани.

Доцільно розробити схеми надання дешевих кредитів на основі накопичувальних рахунків мігрантів для набуття освіти, розв'язання житлового питання, відкриття малого бізнесу. Історія переказів може розглядатися як доказ існування джерела доходів за кордоном і як підстава для отримання зниженої ставки відсотку за кредитом на інвестування в Україні.

У разі повернення працівника-мігранта на батьківщину варто запровадити систему безкоштовного переказу заощаджень з-за кордону, вільного від будь-яких фіскальних зобов'язань.

Такі й подібні заходи мають бути передбачені в загальнодержавній, а також регіональних, охоплених наймасовішою міграцією програмах конкретних дій, спрямованих на використання міграції в інтересах розвитку України.

Список використаних джерел

1. Комплексне демографічне дослідження в Україні / за ред. Е. Лібанової. – Українських центр соціальних реформ. – К., 2005. – С. 144.
2. Національний банк України. Огляд приватних грошових переказів в Україну, що відображаються в статистиці платіжного балансу. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/Balans/Ogl_grosh_perekaz.pdf
3. Гайдуцький А. П. Міграційний капітал в Україні / А. П. Гайдуцький. – К. : ТОВ «Інфосистем», 2009. – С. 132-139.
4. Позняк А. Внешняя трудовая миграция в Украине как фактор социально-демографического и экономического развития / А. Позняк. – КАРИМ-Восток, 5/2012. – С. 9.
5. Зовнішня трудова міграція населення України / Державний Комітет статистики України, Український центр соціальних реформ. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009.
6. Позняк О. Комплексна оцінка обсягів доходів трудових мігрантів та грошових переказів / О. Позняк, Г. Терещенко // Демографія і соціально економіка. – 2012. – № 2. – С. 82.
7. Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – С. 192.
8. Ratha D. Leveraging remittances for development /Migration Policy Institute. – Policy brief. – June. – 2007. – Режим доступу: http://www.migrationpolicy.org/pubs/MigDevPB_062507.pdf
9. Ghosh B. Migrant remittances and development: Myths, Rhetoric and Realities. – Geneva: IOM, 2006. – P. 51.
10. Сайт Головного управління статистики у Тернопільській області. – Режим доступу : <http://www.ternstat.tim.net.ua/>.
11. Agunias D.R. Remittances and development: Trends, Impacts, and Policy Options. – Washington: Migration Policy Institute, 2006. – P. 26.

12. Малиновська О. Україна, Європа, міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС / О. Малиновська. – К. : Бланк-Прес, 2004. – С. 139.
13. Глущенко Г. Миграция и развитие / Г. Глущенко, В. Пономарев. – М. : Экономика, 2009. – С. 156.
14. Atamanov A. et al. Income and Distribution Effects of Migration Remittances: Analysis Based on CGE Models for Selected CIS Countries. – CASE network reports N 86. – Warsaw, 2009. – P. 30.
15. Лібанова Е. Міграційні трансферти. Бідність і нерівність в Україні / Е. Лібанова // Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України. – К. : НІСД, 2011. – С. 18.
16. Трудова міграція і соціальний капітал Західного регіону України: проблеми і підходи до їх розв'язання (Регіональний філіал НІСД. – Львів, 2005. – С. 30.
17. Bargañas A., Chami R., Fullenkamp C., Gapen M., Montiel P. Do workers' remittances promote economic growth? - IMF Working Paper. – 2009. – №153.
18. Chami R., Barajas A., Cosimano T., Fullenkamp C., Gapen M., Montiel P. Macroeconomic consequences of Remittances. – Occasional paper 259. – Washington: IMF, 2008.
19. Abdih Y., Chami R., Dagher J., Montiel P. Remittances and Institutions: Are Remittances a Curse? – IMF Working Paper. – 2008. – №29. – P. 3
20. Миграция и денежные переводы: Восточная Европа и бывший Советский Союз / под ред. А. Мансура, Б. Куиллина. – М. : Всемирный банк, 2009. – С. 76.

Малиновская Е. А. Трудовые мигранты и их вклад в социально-экономическое развитие Украины.

Анализируются факторы, характеризующие социальную и экономическую сущность и место миграционного капитала на международных рынках труда, выясняются особенности формирования миграционного капитала в Украине, его особое значение в кризисный период. Раскрывается роль переводов украинских трудовых мигрантов и их влияние на социально-экономическое развитие хозяйственного комплекса страны. Ключевые слова: трудовая миграция, международные рынки труда, миграционные потоки, миграционный капитал, частные трансферты.

Malynovska O. A. Labour Migrants and their Contribution to the Socio-Economic Development of Ukraine.

The factors that characterize the social and economic essence and place of migration capital in the international labor markets are analyzed, features of migration capital formation in Ukraine as well as its special importance in time of crisis are investigated. The role of Ukrainian labor migrants' remittances and their impact on the socio-economic development of the economic complex of the state are disclosed. Key words: labor migration, international labor markets, migration flows, migration capital, private transfers.

Надійшло 12.06.2013 р.